

le kare bir avlunun etrafını saran kubbeli mekânlardan ibaret olup üç kubbeli boydan boya uzun bir koğuş halindeki mekânın yemekhane olması muhtemeldir. Avlunun diğer kenarında ortada tek pâyeye dayanan kubbeli dört bölümlü bir mekân ile bununla bağlantılı beşinci bir mekân vardır. Dört kubbenin üzerlerinde aydınlık fenerleri görülür. İkinci yapı kitlesi ise iki parçadan meydana gelmiştir. Bunlardan ortada büyük pâyesi dört kubbeli kare planlı olanı, içindeki iki büyük ocağın anlaşıldığı gibi mutfaktır. Bu kısma bitişik olmakla beraber arada bağlantı olmayan, dikdörtgen planlı ve sekiz kubbeli kısmın ne olduğu bilinmez. Burasının ahır olduğu ileri sürülmüşse de bu iddia pek inandırıcı değildir. Sadece mazgal biçiminde hava menfezlerinin oluşu bu görüşü destekler gibidir. Fakat bu büyük bölümün kervansaray olarak tasarlandığı ihtimali de vardır.

Hamam. Vakfiyede çifte hamam olarak belirtilen tesis ise caddenin karşı tarafında bulunuyordu. Suyu dönme dolapla Tunca'dan çekilen ve yıllık geliri 10.000 akçe olan bu hamamın bugün hiçbir izi kalmamıştır. Eski bir fotoğrafta, hayli büyük olduğu anlaşılan hamam soyunma yerlerinin iki büyük kubbesiyle görülmektedir (Yüksel, s. 107, resim 137). R. Melûl Meriç'in tesbitine göre 1172'de (1758-59) çalışır durumda olan bu hamam 1311'de (1893-94) Vakıflar'ca yıktırılarak taşları set yapımında kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, *Defter*, nr. 1379/8; Evliya Çelebi, *Se-yahatnâme*, III, 435-436, 468-471; G. Sayger — A. Desamod, *Album d'un Voyage en Turquie*, Paris, ts. [1830 ?], levhalar bl.; Rifat Osman, *Edirne Rehnûmâsı*, Edirne 1336, s. 15, 34; O. Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 68-72, 107, 110-111; Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, İstanbul 1949, s. 62-82; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 357-378, ayrıca bk. vakfiyeler bl. s. 3-184; Rauf Tunçay, "Türklerde Oyma Sanatı ve Edirne'deki İkinci Beyazıt Camininin Tahta Oyma Süslemeleri", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 255-257, 6. iv.; Bedi N. Şehsüvaroğlu, "Edirne II. Beyazıt Darüşşifası", a.e., s. 257-264; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 103-127; C. Gurlitt, "Die Bauten Adrianopels", OA, I (1910-11), s. 54-55; Semavi Eyice, "Zâviyeler ve Zâviyeli-Camiler", *İFM*, sy. 23 (1963), s. 45; Rıfık Melûl Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mîmârî Eserleri Hakkında", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 454, 497.

SEMAVİ EYİCE

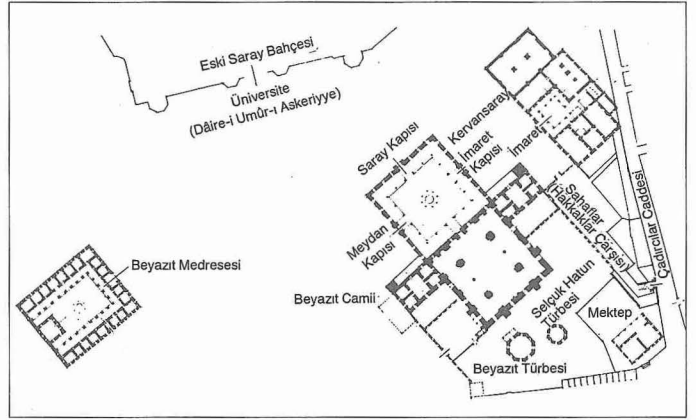
BEYAZIT II CAMİİ ve KÜLLİYESİ

İstanbul'da
Sultan II. Bayezid tarafından yaptırılan
selâtin camii ile ek binaları.

Beyazıt Camii, İstanbul'un merkezî bir yerinde, şehrin Bizans devrindeki en büyük meydanı olan Forum Theodosiacum veya Forum Tauri'nin bir köşesinde Sultan II. Bayezid tarafından inşa ettirilmiştir. Külliye bir cami, türbe, aşhâne-ima-ret, sıbyan mektebi, tabhâneler, medrese, hamam ve kervansaraydan ibarettir. Bütün bu yapılar Fâtih Camii ve Külliyesi'nden farklı olarak onun gibi tamamen simetrik bir esasa göre değil, fakat şehrin ortasındaki bu araziye dağınık bir biçimde yerleştirilmiştir. Cami, cümle kapısı üstünde hattat Şeyh Hamdullah tarafından celi-sülûs ile yazılan Arapça kitâbesine göre 906 Zilhiccesi sonunda (Temmuz 1501) yapımına başlanmış ve 911'de (1505) tamamlanmıştır.

Ayvansarayî *Hadikatü'l-cevâmi'* adlı eserinde (I, 200), aynı semtte bulunan Mimar Hayreddin Camii vesilesiyle, bu caminin bânisinin Sultan Bayezid mimarı olduğunu bildirdiğinden, uzun süre Beyazıt Camii ve Külliyesi'nin Mimar Hayreddin'in eseri olduğu kabul edilmiştir. Sonraları, Lâleli Camii karşısında cadde kenarında Merdivenli Mescid adıyla tanınan küçük bir hayratı olan Mimar Kemâleddin'in Beyazıt Camii'nin mimarı olabileceği hususunda değişik bir görüş ileri sürülmüştür. Mimar Kemâleddin'in mezarı olduğu sanılan yerdeki kemiklerle, ihtifalci Mehmed Ziyâ Bey'in öncülüğü, Evkaf Nezâreti nâzir vekili müderris Said Bey'in yardımı ve Mimar Muzaffer Mecid Bey'in gayretiyle büyük bir törenle 1922 Şubatının ilk günlerinde Beya-

zıt Camii hazîresine taşınmıştır. Uzun yıllar çatısız durumda kalan bu mescid ise 1960'lı yıllarda yıktırılarak yerine bir iş hanı-apartman yaptırılmıştır. Nihayet bazılarına göre ise Beyazıt Camii'nin yapımında her iki mimarın da çalıştıklarına ihtimal verilmektedir. Ancak Mimar Kemâleddin'in kabrinin taşınması sırasında bu iddiada tereddütler olduğu, A. Süheyl Ünver tarafından bir gazete makalesinde dile getirilmiştir. Bu hususta Rıfık Melûl Meriç tarafından ise çok değişik ve yeni bir görüş ortaya atılmıştır. 1958'de basılan makalesinde, İstanbul Belediyesi Kütüphanesi'nde Muallim M. Cevdet Bey yazmaları arasında bulunan 0.71 sayılı belgeye dayanarak caminin yapım tarihini biraz farklı vermiş, buna göre inşaata 3 Rebûlâhîr 906'da (27 Ekim 1500) başlandığı ve 14 Cemâziyelevvel 911'de (13 Ekim 1505) tamamlandığı ve Sultan II. Bayezid tarafından ilk namazın cemâziyelevvelin ilk yarısında kılındığı anlaşıldığı gibi, mimarının da Ya'kûb Şâh b. Sultan Şâh adında bir usta olduğu öğrenilmektedir. Mimarın halifeleri de Ali b. Abdullah ile Yûsuf b. Papas adındaki sanatkârlardır. Aynı belgeye göre bina nâzirı Mirlivâ Mustafa Bey'dir. İnşaatta İstanbul yenicheri cemaati çalışmış, pencerelerin madenî parmaklıkları Sertopçuyan Bâli Bey ve topçular kethüdâsı Atmaca Bey idaresinde Topçular Ocağı tarafından dökülmüş, nakışlar Nakkaşlar cemaati sanatkârları eliyle yapılmış, avize zincirleri Derviş Mehmed adlı usta tarafından imal edilmiştir. Aynı belgede, cami tamamlandıktan sonra buraya Kur'an-ı Kerim'ler, halılar, seccadeler, kandiller, askılar, fenerler, mumlar, cüz mahfazaları, rahleler, avizeler, Kur'an keseleri ve daha pek çok eşyanın kimler tarafından verildiği de kayıtlıdır.

İstanbul'daki
Beyazıt
Camii ve
Külliyesi'nin
yerleşim
planı
(Yüksel,
Osmanlı
Mi'mârîsi V,
şekil 64)

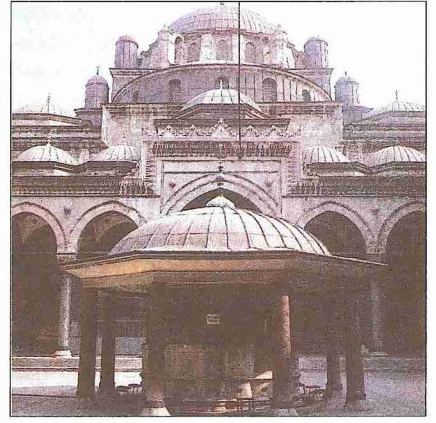
Külliyenin bir unsuru olan medresenin inşasına cami bittikten sonra 912 (1506) başlarında başlanmıştır. Bu inşaatla binanın emini Solakoğlu Ali ve kâtibi Hacı Ali'dir, mimarı ise Yûsuf b. Papas'tır. İnşaat 20 Rebîülevvel 913'te (30 Temmuz 1507) tamamlanmıştır. Külliye'nin parçalarından sıbyan mektebi de aynı tarihlerde tamamlanarak tedrisata başlanmıştır. Camiye 3 Receb 911'de (30 Kasım 1505) su verilmiştir.

Beyazıt Camii'nin Arapça vakfiyesi (VGMA, DeFTER 2113; tercümesi: DeFTER 2148), Rumeli kazaskeri Mevlânâ Abdurrahman Çelebi tarafından düzenlenmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki Türkçe vakfiye ise Cemâziyelevvel 911 (Ekim 1505) başlarında yazılmıştır. Vakfiyelere göre, külliye gelir sağlamak üzere Selânik'te ve Bursa'da birer büyük kervansaray yapılmıştır. Bunların vakfiye tarihinden iki üç yıl sonra yapıldıkları tesbit edilmektedir. Bursa'daki kervansaray (şimdi Piriç Hanı) Muharrem 913 (Mayıs 1507) ile Rebîülevvel 914 (Temmuz 1508) arasında inşa edilmiştir. Ayrıca Selânik'te bir bedesten, bir başhâne, bir hamam ile esasları "kâfir yapısı" olan iki hamam daha vakfedilmiştir, Edirne'de Kaleici'nde Yemişkapanı Kervansarayı da camiye vakıf kaydolunmuştur. Vakfiyesinden anlaşıldığına göre Beyazıt Camii ve Külliyesi'nin gayet kalabalık bir hizmetli kadrosu vardır.

Beyazıt Camii'nin inşaatı bittikten pek az sonra, 915'te (1509) İstanbul'da pek çok binayı harap eden, kırk beş günlük bir müddet içinde zaman zaman tekrar-

lanan ve "küçük kıyamet" denilen bir zelzele olmuş, herhalde bu sırada binada da bazı hasarlar meydana gelmiştir. Fakat bu tahribatın ne derecede olduğu bilinmemekle beraber caminin kubbesinin "dağılıp pâre pâre olduğu" *Künhül-ahbâr*'daki bir kayıttan öğrenilmektedir. Vakıflar başmimarı Ali Saim Ülgen'den şifâhî olarak öğrenildiğine göre caminin iki yarım kubbesinden biri ahşaptır. Eğer bu doğru ise yarım kubbelerden birinin 1509 veya daha sonraki bir zelzelede çöktüğü, ardından da ahşap olarak onarıldığı kabul edilebilir. Ancak bu hususun önce doğruluk derecesinin araştırılması gereklidir.

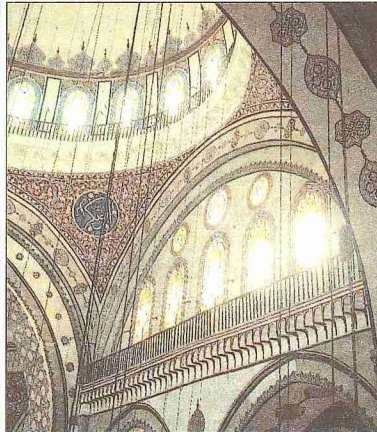
Mimar Sinan'ın eserlerinin adlarını veren *Tuhfetü'l-mî'mârîn*'den, Beyazıt Camii'nin XVI. yüzyıl içerisinde onun tarafından bir kemer inşa edilerek desteklendiği öğrenilmektedir. Bu kaynakta, "... ve İstanbul'da Merhum Sultan Bayezid'in câmi-i şerifi bir kemer-i cedîdle istihkâm bulmuştur, fî sene 981 (1573-74)" denilmektedir. İstanbul kadısı ile Hassa mimarbaşısına (Mimar Sinan) gönderilen 5 Cemâziyelâhir 988 (18 Temmuz 1580) tarihli bir yazıdan öğrenildiğine göre, Beyazıt Camii mütevellisinin talebi üzerine, "türbe bağçesinin çarşu cânibinde" vakfa gelir sağlayacak beş adet dükkânın inşası için keşif yapılması istenmiştir. Evliya Çelebi'nin yazdığına göre Beyazıt Camii'nin etrafında XVII. yüzyılda geniş bir dış avlu vardı. Aslında üstü açık olan şadırvan havuzu Sultan IV. Murad (1623-1640) tarafından etrafına dikilen sekiz sütun üzerine oturan bir

Beyazıt Camii'nin şadırvanı - İstanbul

kubbe ile örtülmüştür. İstanbul'un büyük yangınlarından Beyazıt Camii ve çevresi de zarar görmüştür. 1683'teki bir yangında minare külâhları tutuşmuş, 1741'de de diğer bir yangın caminin etrafındaki dükkânları yok etmiştir. 1156 Ramazanında (Kasım 1743) minarelerden birine yıldırım isabet etmesi üzerine tutuşan külâh "bir mum gibi" yanmıştır. Bir belge, 1167 Zilhicce başlarında (Ekim 1754) Beyazıt Camii'nin kubbesinin tamiri için Karamürsel'den ot taşı getirilmesi istenildiğini bildirir. 1760 ve 1767'de iki defa şeyhülislâmlık makamına getirilen Hacı Veliyüddin Efendi, değerli eserlerden meydana gelen kütüphanesini Beyazıt Camii'nin sağ tarafına bitişik olarak yaptırdığı müstakil binada toplayarak 1181'de (1767-68) vakfetmiştir. Doğu tarafındaki kapı üstünde bulunan kitâbe hattat Mustafa b. Mehmed'in imzasını ve 1212 (1797-98) tarihini taşıdığına göre Beyazıt Camii bu yıllarda bir tamir görmüş olmalıdır. Caminin kible tarafında Sultan II. Bayezid'in türbesinin bulunduğu hazîreye XVIII ve bilhassa XIX. yüzyıllarda pek çok kişi görmüş, ayrıca hazîre duvarı köşesine Sadrazam Reşid Paşa için İsviçreli mimar G. Fossati tarafından Tanzimat üslubunda bir türbe yapılmıştır. Bu hazîrenin seçilmesindeki sebep, herhalde Reşid Paşa'nın babası Mustafa Efendi'nin Sultan II. Bayezid vakıfları *rûznâmçe**cisi oluşudur. Bu türbede Reşid Paşa'dan başka üç oğlu, Cemil Paşa, Ali Galip Paşa ile Sâlih Bey de yatmaktadır. Reşid Paşa'nın zevcesi Âdile Hanım'ın kabri ise türbenin dışında hemen yanındadır. Cami-

Beyazıt Camii ve içinden bir görünüş - İstanbul

nin **tabhâne***lerine bitişik olarak sonradan ilâve edilmiş ahşap eklemeler 1920'den sonra sökülüp kaldırılmış, 1950 yıllarında da iç avlu döşemeleri yenilenmiş, minarelerde bazı tamirler yapılmıştır.

İstanbul'un en merkezî yerinde bulunduğu çeşitli esnaf Beyazıt Camii avlusu ve çevresinde toplanmıştır. Hatta XVIII. yüzyılda dış avluda kasapların bulunduğu bilinmektedir. XIX. yüzyılda caminin iç avlusunda revakların içinde ve kısmen önlerinde ramazan ayında "Ramazan Sergisi" adıyla bir açık pazar kurulması şehrin özelliklerinden biriydi. Bu pazar 1922'lerden sonra kaybolmuş, yalnız eski Sahaflar Çarşısı yandıktan sonra şimdiki kâğıt dükkânların yapımı bitinceye kadar eski kitapçılar 1951-1954 yıllarında revak kubbelerinin altında geçici dükkânlar ve sergiler yaparak işlerini sürdürmüşlerdir. Sonra bu sergi ve dükkânlar kaldırılmıştır.

İstanbul'un Bizans devrindeki tarihî topografyası hakkında araştırma yapanlardan bazılarının iddiasına göre Beyazıt Camii'nin yerinde evvelce Hagia Anastasia Kilisesi bulunuyordu. Fakat bu görüşü kuvvetlendirecek sağlam bir dayanak yoktur. Cami yapıldığında etrafı selâtin camilerinin hepsinde olduğu gibi geniş bir dış avlu ile çevrili bulunuyordu. Hatta bu avlunun yılda iki defa temizlenip süpürülmesi usulden olmuşken bu işin bir süredir ihmal edilmesi üzerine 26 Zilkade 993'te (19 Kasım 1585) İstanbul kadisına temizliğin yaptırılması ihtar edilmiştir. Bugün bu dış ihata duvarından hiçbir iz yoktur. Beyazıt Camii'nin dış avlusu durumundaki meydanın tarih içindeki gelişme ve değişiklikleri ise ayrı bir araştırma konusu olacak derecede zengindir. Caminin esas avlusu dışarıya üç kapı ile bağlantılıdır. Bunlardan ortadaki Eski Saray tarafında olduğundan saray kapısı, soldaki imaret kapısı, sağdaki ise meydan kapısı olarak adlandırılmıştır. Bu kapıların dış yüzleri âbidevî bir görünümündedir. Methal açıklığı mukarnaslı mermerden muhteşem bir nişin içinde açılmıştır. Burmalı bir çerçeve ile sınırlanan kapıların tepelikleri zengin profilili tomurcuklar ile taçlanmış. Kare biçimli harim avlusu içeride yirmi dört kubbeli revaklarla çevrilmiş olup mermer döşeli avlunun ortasında şadırvan bulunur. Avlu mermerlerinin aralarında geniş kırmızı porfir taşı levhalar görülür (bk. AYAK TAŞI). Bunların Bizans devri lahitlerinden kesilmiş ve yontulmuş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Şa-

dırvanın, IV. Murat tarafından yaptırıldığı bildirilen kubbe ve saçağını taşıyan yeşil somaki sütun gövdeleri de devşirme parçalarıdır. Bunların altlarında prizma biçimindeki kaidelerin de Bizans sütun başlıkları olup yontulmak suretiyle üstleri düzlendikten sonra kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Revaklardaki sütun gövdeleri de çeşitli renk ve cinsten taşlardır. Devşirme olan bu gövdelerin üstlerindeki başlıklar mukarnaslı Türk başlıklarıdır. Revak kemerleri de beyaz ve kırmızı mermerden yapılmıştır. Avlu revaklarının yedi kubbesi son cemaat yerine aittir. Buradaki cümle kapısı klasik devir Osmanlı mimarisinin muhteşem bir eseridir. Âhenkli bir biçimde taştan işlenmiş kordonlarla bölünen kapı nişi mukarnaslı bir başlığa sahiptir. Esas kapı kemeriyle mukarnaslı bölüm arasında ise yapının kitâbesi yer almaktadır. Cümle kapısı kanatları zengin surette işlenmiş, altın yaldızlı madenden kaboşonlar ile süslenmiştir.

Caminin içi kare şeklinde olup dört پایeye oturan dört büyük kemer Aydın Yüksel'in ölçüsüne göre 16,78 m. çapındaki kubbeyi taşır. Bu ana kemerlerden ikisinin içlerine demir kenetler konulmak suretiyle desteklendikleri tesbit edilmiştir. Harimin ana mekânı, kible ekseninde iki yarım kubbenin desteklediği ana kubbe ile örtülmüştür. İki yandaki tâli mekânlar ise dörder bölüm halinde olup bunların her biri küçük birer kubbe ile örtülmüştür. Bu yan bölümlerden de dışarı açılan birer kapı vardır. Sağdaki bölüm dizisinin kible duvarına komşu olan sonuncusu içinde, on devşirme sütun üstüne oturan bir hünkâr mahfilî yapılmıştır. Dıştan bir merdivenle ulaşılan bu mahfil şebekeli bir korkuluğa sahiptir. Çeşitli renklerdeki sütunların başlıkları zengin biçimde mukarnaslı olarak işlenmiştir. Mahfilin altındaki ahşap tavanın da aslında altın yaldızlı ve nakışlı olduğu tesbit edilmiştir. Bu mahfilin simetriği olan köşede duvar içinde bir merdivenin varlığı belirlenmiştir. Niçin yapıldığı pek anlaşılamayan bu merdiven, aslında teamül gereğince sol tarafta inşası tasarlanan hünkâr mahfilî için yapıldığı, fakat sonraları bu projenin değiştirildiği ihtimalini hatıra getirmektedir.

Mihrap, minber, müezzin mahfilî ile giriş duvarına konsollar üzerine oturan kadınlar mahfilî itinalı taş işçiliğine sahip kısımlardandır. Bunlardan bilhassa minberin dantela gibi işlenmiş olması

Beyazıt Camii'nin cümle kapısı üzerindeki kitâbe - İstanbul

kayda değer bir özelliktir. Kapı ve pencere kanatları da devrinin ahşap işçiliğinin en güzel örneklerinden sayılabilir. Beyazıt Camii'nin ana mekânının bir esas kubbeyi iki yarım kubbenin desteklemesine dayanan sistemi Ayasofya'nın örtü düzenine benzediğinden, bu yapının Ayasofya'nın ilhamı ile yapılmış onun bir benzeri, hatta taklidi olduğu yabancı yazarlar tarafından devamlı olarak tekrarlanmışsa da Ayasofya'daki statik zayıflığın burada olmayışı, Beyazıt Camii'ni yapan mimarların başka merhalelerden geçerek bu neticeye ulaştıklarını gösterir. Beyazıt Camii Edirne'deki Üç Şerefeli, İstanbul'da birinci Fâtih ve Atik Ali Paşa camilerinde uygulanan gelişmelerin tabii bir sonucu olarak meydana getirilmiş bir eserdir.

Tabhâneler. Erken Osmanlı devrinde zâviye mahiyetinde olan tabhâneler birçok durumda ayrı binalar olarak yapılırken vezir camilerinde caminin iki yanına bitişik, kubbeli birer veya ikişer mekân halinde inşa edilmiştir. Bu yüzden de esas görevleri hiç araştırılmaksızın böyle dinî binalara "ters T tipi camiler" gibi anlamsız bir ad takılmıştır. Halbuki büyük selâtin camilerinin birkaçında bu tabhânelerin vezir camilerinde de olduğu gibi ana ibadet mekânının iki yanına bitiştirildikleri görülür ki bunlardan biri de İstanbul'daki Beyazıt Camii'dir. Burada caminin iki yanına bağımsız birer kitle halinde tabhâneler inşa edilmiştir. Dışarıda girişleri olan bu yapıların ortada, evvelce üzerlerinde aydınlık fenerleri olan kubbeli birer kapalı avlu mahiyetindeki orta bölümleri ile buna açılan iki taraflarında ocaklı ve kubbeli dörder

hücreleri vardı. Böylece bunlar "âyende ve revende"nin (gelen giden) kısa süreli olarak barınmasına, misafir edilmesine mahsus mekânlardı. Sonradan (XVI. yüzyıl ortaları) bu gelenek ortadan kalktıktan sonra tabhânelerin ana bölümleri, esas cami ile aralarındaki duvarlar kaldırılarak bunlar namaz mekânlarına katılmış, ortada kapalı avlu geleneğini yansıtan kubbe fenerleri de kaldırılarak buralara Türk mimarisine uymayan garip ve gülünç kümbetler yapılmıştır. Evliya Çelebi de, "Camiye muttasıl yemîn ve yesârında müsâfirîn için iki adet tabhâne bina olunmuş" dedikten sonra, "ba'dehu mezkûr tabhâneleri camiye ilhak idüp câmi-i şerif iki cihetten tevsi olundu" cümlesiyle bu olayın en azından kendi yaşadığı yıllardan önce veya o sıralarda cereyan ettiğini belirtir. Beyazıt Camii tabhâneli veya zâviyeli camilerin en büyük örneklerinden biri olarak sanat tarihinde ayrı bir yere sahiptir.

Minareler. Beyazıt Camii'nin minareleri Osmanlı devri Türk mimarisinde çok değişik bir sistem uygulanarak tabhânelerin en dış köşelerine yerleştirildiğinden aradaki açıklık 79 metreyi bulmaktadır. Taştan olan minarelerden 1953-1954'te tamir edilen sağdaki orijinal süslemesini zamanımıza kadar korumuştur. Gövdede pişmiş topraktan kırmızı renkte kuşaklardan başka gövdenin yukarı bölümünde yine aynı malzemeden geometrik bir süsleme kaplaması görülür. Şerefe çıkmaları ise sarkıtmalı (stalaktitli) mukarnaslar ile bezenmiştir. Soldaki minare gövdesinde hiçbir renkli süslemenin olmayışına karşılık şerefe çıkmaları altında ötekinde olduğu gibi sarkıtmalı mukarnaslar vardır. Bu minare gövdesinin bilinmeyen bir tarihte bir yenileme gördüğüne işaret sayılmalıdır. Fakat bu minareler bilhassa kürsü kısımlarının mimarisi ve süslemesi bakımından önemli ve hemen hemen eşsizdir. Başlı başına birer mimari varlık olarak tasarlanmış olan bu kürsülerin köşelerinde stalaktitli başlıklı yarım sütunlardan başka minareye geçit veren ve dıştan irtibatlı âdetâ âbidevî karakterde kapılar da vardır. Bu kapılar renkli mermerlerle çerçevesiyle böylece zengin bir görünüm almıştır. Kürsülerin yukarı bölümlerinde ise kırmızı, beyaz ve yeşil renklerde kare panolar yapılmış olup bunlardan meydana bakanların geometrik şebeke motifleriyle süslenmesine karşılık yanlarda küfî hatla, "satraçlı" denilen (hatt-ı ma'kûlî) yazı ile girift biçim-

de dört "elhamdülillâh" yazılmıştır. Kapıların üstlerinde de aynı hatla îhlâs sûresi işlenmiştir. Kürsülerin pabuç ile birleştiği yerde ise avlu kapıları taşlarında da görülen tomurcuk dizilerinin tekrarlandığı dikkati çeker.

Türbeler. Sultan II. Bayezid'in türbesi ölümünden sonra oğlu Yavuz Selim tarafından caminin kible tarafındaki boş yere inşa ettirilmiştir. Her bir kenarı 5,35 m. ölçüsünde sekizgen biçiminde olan ve köfeki taşından yapılan türbenin üstünü sağır kasnaklı bir kubbe örter. Her cepheye altı üstlü iki pencere vardır. Giriş kısmındaki geniş saçaklı hol, herhalde daha eski bir benzerinin yerine XVIII. yüzyıl sonlarına doğru yapılmış olmalıdır. İki renkli taşlardan yapılan kapı kimeri üstündeki kitâbe yerine boya ile besmele yazılmıştır. Çok zengin oymalar ile işlenmiş, geçmeli kapı kanatları ayrıca altın yaldızlı madenî kaboşonlarla süslenmişse de maalesef bunların çoğu çalınmıştır. Türbenin içindeki kalem işi süslemeler geç devrin barok üslûbundadır. Bayezid'in sandukası tek olarak ortada bulunur. Kubbeden bir avize sarkmaktadır. Pencerelerdeki ahşap kapaklar orijinaldir.

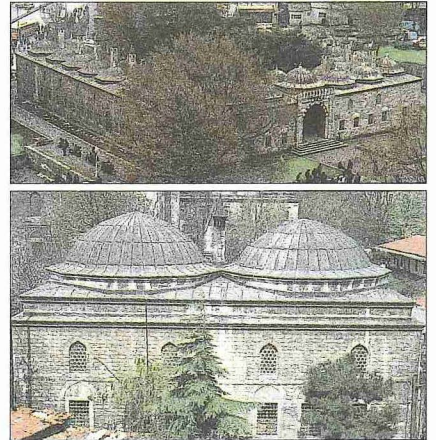
Bu türbenin yakınında daha ufak ölçüdeki diğer bir türbe ise Sultan Bayezid'in kızı Selçuk Hatun'a (Sultan) aittir. Aynen padişahınki gibi bu da her cephesi 3,65 m. ölçüsünde olmak üzere sekiz köşeli ve kubbelidir. Selçuk Sultan 1508'de ölmüş ve türbenin vakfiyesi de aynı tarihlerde tanzim edilmiştir. Çok sade olan türbenin içinde geç devrin kalem işi nakışları vardır. Türbede sadece Selçuk Sultan'ın sandukası bulunmaktadır.

Medrese. Beyazıt Külliyesi'nin medresesi caminin uzağına bağımsız bir bina halinde yerleştirilmiştir. Vakfiyelerde adı geçmediğinden ve 7 Muharrem 912 (30 Mayıs 1506) tarihli bir belgeden, medresenin yapımına cami inşaatı bittikten sonra başlandığı, mimarının Yûsuf b. Pâpas, bina emininin Solakoğlu Ali, kâtibinin de Hacı Ali olduğu öğrenilmektedir. Her üçüne de 913'te (1507) çeşitli hediyeler ihsan edildiğine göre inşaat bu tarihte bitmiş olmalıdır. 1509'daki zelzelede büyük ölçüde zarar görmüş ve hatı tamamen yıkılmıştır. Fakat felâketin hemen arkasından tamir edilmiş ve şehrin en önemli medreselerinden biri haline gelmiştir. Genellikle şeyhülislâmların ders verdikleri bu medresede Zenbilli Ali Efendi, İbn Kemal gibi meşhur zatlar hoca-

lık yapmışlardır. Medresenin çok bakım-sız durumda olması yüzünden 1911 ve 1915'te raporlar yazılmış, ancak 1940'lı yıllarda büyük ölçüde tamir görerek 1943'te Belediye Şehir Kütüphanesi yapılmıştır. Kırk yıl bu şekilde hizmet ettikten sonra Belediye Kütüphanesi buradan çıkmış ve medrese günümüzde Vakıflar Hat Sanatları Müzesi olmuştur.

Beyazıt Medresesi evvelce önündeki meydana taş örülü bir duvarla ayrılmıştı. Meydana açılan klasik üslûpta bir kapısı vardı. Burası kütüphane yapıldıktan sonra bu duvar indirilmiş ve derzleri boşluklu taş kaplanmış, bu da şiddetli tenkitlere yol açmıştır. İstanbul'da 1956-1959 yıllarında yapılan büyük istismlâkler sırasında Beyazıt Meydanı da oyulduğunda bu duvar bütünüyle ortadan kaldırıldığından medrese açıkta kalmıştır. Medrese 44 × 36,60 m. ölçüsünde olup iç avlunun etrafını üç taraftan kubbeli revaklar sarar. Bu revakların kemerleri genellikle olduğu gibi sütunlara değil kare taş pâyelere oturmaktadır. Cümle kapısının tam karşısındaki kenarda yer alan dershane - mescidin üstü 7,40 m. çapında bir kubbe ile örtüldür. Medresenin her tarafında kesme taş kullanılmış olmasına karşılık dershane-mescid taş ve tuğla şeritleri halinde inşa edilmiştir. Medresenin cümle kapısı sivri kemerli büyük bir eyvanın içinde açılmıştır. Bu eyvanın da tepeliğinde camideki gibi taştan tomurcuk dizileri sıralanır. Revakların arkasında her biri ocaklı, dolaplı ve dışa penceresi olan kubbeli yirmi odası vardır. Avlu ortasında ise bir şadırvan bulunur. Halk arasında bu med-

Beyazıt Külliyesi'nin medresesi ile sıbyan mektebi - İstanbul

reseye, cephesi önünde eskiden beri duran bir havuzdan dolayı Havuzlu Medrese denilirdi; havuz 1956 yılı istimlaklerinde yok edilmiştir.

Sıbyan Mektebi. Caminin kible tarafında, hazîrenin de ilerisinde olan sıbyan mektebi vakfiyeye göre yetim ve fakir çocuklara şart koşulmuştur. 20 Rebülevvel 913'te (30 Temmuz 1507) müallim ve halifesine ücret tahakkuk ettiğine göre mektep bu tarihte faaliyete geçmişti. İhmaller sonucu çok harap duruma düşen bu küçük eser 1960'a doğru Vakıflar tarafından tamir ettirilmiş, fakat mimarisine uymayan bir işe tahsis edilerek Hakkı Tarık Us Kütüphanesi yapılmıştır. Bu tahsisin yanlışlığı aradan yıllar geçtikten sonra anlaşılmış bulunuyor. Beyazıt Külliyesi'nin sıbyan mektebi, önünde dört sütuna ve iki yan duvara dayanan bir sundurması olan yan yana bitişik ikisi de kubbeli çifte mekândan ibarettir. Bunlardan soldaki geniş bir eyvanla dışarı açılır. Buradan geçilen ikinci kubbeli mekân ocaklıdır ve esas mektep kısmıdır. Bu bina İstanbul'un sıbyan mektepleri arasında tamamen değişik bir plan düzeni gösteren bir yapı olarak çok dikkat çekicidir. Eyvanlı kanat, Asya ve eski Anadolu Türk mimarilerinin geleneğini sürdüren bir elemandır. Erken Osmanlı mimarisi Orta Asya'dan beri gelen eyvanı, üstünü kubbe ile örtmek, fakat bir cephesini kemerle dışarı açmak suretiyle bir süre kullanmıştır. Beyazıt Sıbyan Mektebi de bu prensibin İstanbul'daki son ve nâdir bir örneğidir.

İmarat ve Kervansaray. Vakfiyede "imar, matbahlar ve kilerler" olarak tarif edilen Beyazıt Külliyesi'nin aşhane-imareti ile kervansarayı caminin sol tarafında inşa edilmiştir. Aşhane-imaret, ortası şadırvanlı bir avlu etrafındaki kubbeli mekânlardan meydana gelmiştir. Arkadaki büyük bacalı mekânların mutfak olduğu anlaşılır. Evvelce avlunun ortasında yer alan şebekeli fıskiye şadırvan kaldırılarak buraya günümüzde avluyu örten modern çatıyı taşıyan beton direk oturtulmuştur. Avluyu çeviren kubbeli mekânların tam olarak esas görevleri bilinmezse de bunların erzak ambarı, tartı yeri, fırın, mutfak, yemek dağıtma yeri ve yemekhane (me'kel) oldukları anlaşılmaktadır. Bu binanın soluna bitişik olarak altı bölümü kubbelerle örtülü kervansaray bulunmaktadır. İki taş pâyenin taşıdığı kemerlere oturan eş ölçüdeki altı kubbe kurşun kaplıdır. Kervansaray veya han olarak adlandırılan bu büyük

yük yapının Eski Saray tarafındaki yan cephesine XIX. yüzyılın ortalarında, şimdi üniversite merkez binası olan Seraskerlik binası yapıldığında, Misafirhâne-i Askerî adı verilen askerî lojman eklenmiştir. Seraskerlik bahçe duvarı altındaki dükkânlar ile (Bakırcılar Çarşısı) aynı üslûpta olan bu taş bina sonraları Dışçılık Yüksek Okulu olmuş ve boşaltıldıktan sonra 1960 yıllarına doğru İstanbul Belediyesi tarafından yıktırılması için büyük gayret harcanmıştır; neticede yarı cephesinden bir kısmının kesilmesi suretiyle binanın kalanı kurtarılmıştır.

Beyazıt aşhane-imareti 1301'de (1883-84) Sultan II. Abdülhamid tarafından umumi kütüphane yapılmıştır. Bu vesile ile esas binanın meydana bakan cephesine XIX. yüzyılın "karma" (eklektik) üslûbunda taştan bir kaplama "giydirilmiş", kapı ve pencerelerin biçimleri bu üslûba uydurulmuş ve kapısı üstüne Sultan II. Abdülhamid'in tuğrası altına, ta'lik hatla yazılmış manzum iki tarih kitabesi konulmuştur. Aşhane-imaretin sağındaki bölümler, kitap hacmi gittikçe artan kütüphanenin yer ihtiyacını karşılamak üzere, sonraları 1947-1955 yılları arasında restore edildiği gibi askerî misafirhanenin kurtarılan parçası da uzun gayretlerden sonra Beyazıt Kütüphanesi'ne tahsis edilmiştir.

Diğer Yapılar. Beyazıt Camii ile aşhane-imaret arasındaki boşlukta Sultan II. Mahmud tarafından ahşap bir Kasrı Hümayun yaptırılmıştır. Aynı divanın- daki manzum tarih kitabesinden 1225 (1810) tarihinde inşa ettirilmiş olduğu öğrenilen bu zarif bina harap bir hale gelmekle beraber zamanımıza kadar ulaşmıştı. Zemin katının üstünde bir asma kat, bunun üstünde de çifte sıra pencereli, dışa şahnişin çıkmalı esas kasır bulunuyordu. Türk sivil mimarisinin İstanbul içindeki bu son değerli örneği ne yazık ki 1933'e doğru İstanbul Belediyesi tarafından yıktırılarak ortadan kaldırıldı. Ressam A. Ziya Akbulut (ö. 1938) tarafından son halıyla kasrı avludan tasvir eden yağlı boya tekniğinde yapılmış tablo, şimdi Dolmabahçe Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunmaktadır.

Evliya Çelebi Beyazıt Külliyesi'nde bir de muvakkithâne bulunduğunu bildirir. Bugün bu binanın yeri tespit edilememektedir. Aynı şekilde yine Evliya Çelebi'nin "Sebilhâne-i Sultan Bayezid Velî" olarak adlandırdığı sebilin de yeri bilinmiyor. Tarih beytinden III. Murad zamanında yapıldığı anlaşılan sebilin şimdiki rektörlük binası ile eczacılık fakültesi

arasındaki sokağın başında olduğu ileri sürülmüştür. İstanbul'un Kırım Harbi yıllarında 1855'e doğru Robertson adında bir İngiliz tarafından çekilen ilk fotoğraflarında, meydana caminin sağ minaresi hizasında farkedilen, XIX. yüzyılda hâkim olan "empire" üslûbunda tek katlı bir binanın belki de Beyazıt Muvakkithânesi olabileceği bir ihtimal olarak düşünülebilir. İkinci bir ihtimal de Sultan II. Bayezid vakıfları mütevellisi tarafından 1800-1805 yılları arasında Kulekapulu Seyyid Hasan eliyle çizdirilen su yolu haritasında meydan ortasında işaretilenen Fincancı Kolları'nın (Karakol) bu bina olmasıdır (Beyazıt Külliyesi'ne ait bir bina olarak kabul edilen Beyazıt Hamamı için bk. BEYAZIT HAMAMI).

BİBLİYOGRAFYA :

- Sâî, *Tezkiretü'l-ebniye*, s. 24; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 143-145; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, 13-14, 200; C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1908-12, s. 64; Hüsnü [Tengüz], *Bayram Hediyesi: Bedâ-yî-i Âsâr-ı Osmâniyye*, İstanbul 1335, s. 35-36; Ahmed Refik, *Onikinci Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı*, İstanbul 1930, s. 178; a.mlf., *Mimar Sinan*, İstanbul 1931, s. 20; Halil Edhem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1933, s. 43-45; a.mlf., *Nos Mosquées de Stamboul* (trc. E. Mamboury), İstanbul 1934, s. 63-66; *Abdelerî*, İstanbul, ts. (Yedigün neşriyatı), s. 21-24; A. Süheyl Ünver, *Fatih'in Oğlu Bayezid'in Suyolu Haritası*, İstanbul 1945; a.mlf., "Mimar Kemaleddin mi, Mimar Hayreddin mi?", *Akşam*, 8 Şubat İstanbul 1338; Semavi Eyice, *İstanbul Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, s. 40-41; a.mlf., "İstanbul Minareleri", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 40-41; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 79-80, 81-82; Muzaffer Sudalı, *Hünkâr Mahfilleri*, İstanbul 1958, s. 21-23, İv. I-III, rs. 14-19; Rifki Melîl Meriç, "Beyazid Câmii Mimarı", *Aûlâhiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Yıllık Araştırmaları Dergisi*, II, Ankara 1957, s. 4-76; Selâhaddin Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966, s. 10; Özgünül Aksoy, *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul 1968, s. 78; Süheyl Ünver, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", *Atatürk Konferansları 1971-1972*, Ankara 1975, V, 237, rs. 6; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 163-173; Yüksel, *Osmanlı Mîmârîsi* V, s. 191-204, 207-208, 209-212, 213-214, 215-217; Hasan Duman, *Beyazıt Devlet Kütüphanesi 100 Yaşında*, İstanbul 1984; A. Gabriel, "Les mosquées de Constantinople", *Syria*, VIII, Paris 1926, s. 372, 399; M. A. Charles, "Hagia Sophia and the Great Imperial Mosques", *The Art Bulletin*, XII/4, New York 1930, s. 321-344; A. M. Schneider, "Sophienkirche und Sultans moschee", *BZ*, XLIV (1951), s. 509-516; Semavi Eyice, "İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi", *STAD*, sy. 8 (1990), s. 11-26; Fatih Müderrisoğlu, "Edirne II. Bayezid Külliyesi", *VD*, XXII (1991), s. 151-198.

